

ՍԵՐՉԵՅ ԴՈՎԼԱԹՈՎ

Ինչ-որ մեկի մահը

-Ընկե՛ր Դովլաթով, դուք սև կոստյում ունե՞ք...

Խմբագիրը դժգոհ խոժոռում է հոնքերը: Նրա համար տհաճ է, որ այդպիսի անհեթեթ հարց է տալիս հանրապետական կուսակցական թերթի աշխատակցին: Խմբագիրը կաթնագույն, նորածնի դեմք դեմք ունի, լայն կոնքեր ու մանկական ազգանուն՝ Տուրոնոկ:

– Չէ՛, - ասում եմ: - Ջեմայր է:

– Այս պահին չէ, տա՛նը:

– Ընդհանրապես կոստյում չունեմ, - ասում եմ:

Կարող էի բացատրել, որ տուն, բնակարան, կացարան էլ չունեմ: Որ վարձով եմ ապրում Աստված գիտի որտեղ...

– Իսկ ինչպե՞ս եք գնում թատրոն:

Կարող էի ասել, որ թատրոն չեմ գնում: Բայց թերթում հենց նոր էր հայտնվել «Անօժիտը» ներկայացման իմ թատերախոսականը: Դիմա Շերի պատմածով էի գրել: Նյութը գովել էին բանավիճային սրության համար...

– Ինչն է: Եկեք ըստ էության խոսենք, - հոգնեց խմբագիրը, - Իվկեսն է մահացել:

Ստելու նողկալի սովորույթի համաձայն՝ տրտմություն ձևացրի:

– Ծանո՞թ էիք, - հարցրեց խմբագիրը:

– Չէ՛, - ասում եմ:

– Իվկեսը հեռուստատաստողիայի տնօրենն էր: Նրա հուղարկավորությունը յուրջ միջոցառում է: Հուսամ՝ պա՞րզ է:

– Այնքանով որքանով:

– Մեր խմբագրության ներկայացուցիչը պիտի մասնակցի: Պատրաստվում էինք Շաբլինսկուն ուղարկել:

- Ճիշտ է,- ասում եմ:
- Բայց Միխայիլ Բորիսովիչը զբաղված է: Գործուղման է մեկնում Սաարենմաս կղզի: Կլենսկին հաշիվ չի. ներկայացուցչական արտաքինով մարդ է հարկավոր: Բուշը հարբեցողությամբ է զբաղված: Եվ այսպես շարունակ: Կանգ առանք ձեր թեկնածության վրա: Աղաշում եմ, չձախողեք: Պետք է հակիրճ ու ջերմ խոսք ասել: Անհրաժեշտ է, որ... Մի խոսքով, ձեզ պահեք այնպես, ասես լավ գիտեիք հանգուցյալին...
- Մի՞թե իմ արտաքինը ներկայացուցչական է:
- Դուք առնվազն բարձրահասակ եք,- ասաց Տուրոնկը:
- չե՛նրիխ Ֆրանցիշ,- ասացի,- Էդ ինձ հարմար չի: Միստիֆիկացիայի հոտ է փչում: Իվլեսի հետ ծանոթ չեմ եղել: Սուտ սգալ չեմ ուզում: Շաբլինսկուն ուղարկեք: Իսկ ես, ինչ որ է, կգնամ Սաարենմաս:
- Բացառված է: Դուք պրոբլեմային նյութեր չեք ստեղծում:
- Չեն հանձնարարում՝ չեմ ստեղծում:
- Գերմանացիների մասին թղթակցություն էին հանձնարարել, հրաժարվեցիք:
- Կարծում եմ, որ նրանց պետք է դուրս թողնել:
- Միամիտ մարդ եք, մեղմ ասած:
- Ինչո՞ւ: Միությունում գերմանացիները հայերից շատ են: Բայց նույնիսկ ինքնավարությունից են զրկված:
- Ախր ի՞նչ գերմանացիներ են դրանք: Գաղութաբնակների երրորդ սերունդն է: Վաղուց Էստոնացի են դարձել: Լեզուն, մշակույթը, մտածողության կերպը... Ջտարյուն Էստոնացիներ են... Նրանց պապերն են Էստոնիայում ապրել...
- Բորյա Ռոյբլատի պապն էլ է Էստոնիայում ապրել: Հայրն էլ է Էստոնիայում ապրել: Բայց Բորյան Էդպես էլ հրեա է մնացել: Եվ, ի դեպ, անգործ ման է գալիս...
- Գիտե՞ք ինչ, Դովլա՛թով, ձեզ հետ անհնար է խոսել: Շարունակ ինչ-որ երեսպաշտական հնարքներ եք բանեցնում: Ձեզ աշխատանք տվինք, ընդառաջ գնացինք: Մտածում էինք՝ կհասունանաք: Ձեզ մի քիչ լուրջ կպահեք...
- Բայց ես աշխատում եմ, գրում...
- Եվ վատ չեք գրում: Անձամբ Յուրնան վերջերս ձեր մի արտահայտությունը մեջբերեց. «...Կառուցողական գաղափարը լուծվել էր անպատասխանատու փորձարարության քառում...»: Խոսքն ուրիշ բանի մասին է: Ձեր ապաքաղաքականության, ձեր մանկամտության... Ձեզնից միշտ կարելի է որևէ

դենարշ սպասել... Երկու հարյուր հիսուն ռուբլի եք վաստակում: Ձեզ լավ են վերաբերվում, գնահատում են ձեր հումորը, ոճը: Հարց է ծագում՝ որտե՞ղ է հատուցումը: Ես ինչո՞ւ պիտի ժամանակ վատնեմ այս անպտուղ խոսակցությունների վրա: Թախսանձագին խնդրում եմ՝ փոխարինեք Շաբլինսկուն: Նա ժամանակավորապես ձեզ է տալիս իր պիչակը: Փորձե՛ք: Այնտեղ, կախիչի վրա է...

Փորձեցի:

– Բայց դարձածալեր են, հա՛,- ասում եմ,- այ էստեղ Կարմիր դրոշի շքանշանը կսագեր...

– Վե՛րջ,- կտրեց խմբագիրը,- գնացե՛ք...

Ատում եմ գերեզմանոցային ծիսակատարությունները: Ու ոչ նրա համար, որ մեկը մահացել է: Բարեբախտաբար՝ հարազատներիս թաղել չի վիճակվել, իսկ օտարների հանդեպ անտարբեր եմ: Բայցեայնպես, ասում եմ թաղումները: Մահվան ֆոնին քո ցանկացած շարժում անբարոյական է թվում: Ատում եմ թաղումները վշտի գեղեցիկ համոզականության համար: Օտար, կողմնակի մարդկանց արցունքների համար: Ուրախության գսավող զգացումի համար. թէ որ ես չեմ, ուրիշն է մեռել: Սպասվող խմելու կապակցությամբ թաքուն անհանգստության համար: Հանգուցյալի հասցեին չափից դուրս հաճոյախոսություններ շոայլելու համար: (Միշտ ուզում եմ գոռալ. «Նա, այսպես թե այնպես, թքա՛ծ ունի: Ջիջողամիտ եղեք ողջերի հանդեպ: Այսինքն, իմ հանդեպ, օրինակ»):

Եվ ահա, պիտի փոխարինեմ Շաբլինսկուն: Մասնակցեմ հուղարկավորման արարողություններին, սգամ ու կեղծավորություն անեմ:

Չանգում եմ հեռուստաստուդիա.

– Ո՞վ է գբաղվում հուղարկավորությամբ:

– Ընկեր Իվեսը:

– Ո՞վ:

– Անձամբ Իվեսը:

Քիչ էր մնում աթոռից ընկնեի:

– Ռանդո Իվեսը՝ հանգուցյալի որդին: Եվ կազմակերպչական հանձնաժողովը:

– Ո՞նց զանգեմ նրանց... Գրում եմ... Շնորհակալությո՛ւն:

Չանգում եմ: Պատասխանում են մերձբայթյան առողանությամբ.

- Դուք հանգուցյալի ազգակա՞նն եք:
 - Գործընկերը:
 - Համագործակցում եք հեռուստատեսության հե՞տ:
 - Այո:
 - Ձեր ազգանունը Շաբլինսկի՞ է:
 - Այո,- քիչ էր մնացել ասելի:- Շաբլինսկին գործուղման է: Ինձ հանձնարարել են փոխարինել նրան:
 - Սպասում ենք: Երրորդ հարկ, տասներկու սենյակ:
 - Գալիս եմ:
- Տասներկուերորդ սենյակում թևկապներով մարդիկ էին հավաքվել: Ծանոթներ չկային: Շաբլինսկու՝ տիրոջ մարմննաձևերը պահպանած պիջակը նեղում ու կաշկանդում էր: Անհարմարավետ էր, ասես սատկած կետ լինեի՝ լողավազանում: Կամ ձի՝ շան բնում:
- Մի պահ հապաղեցի, որ գրի առնեմ այս փոխաբերությունները:
- Մեղանի մոտ նստած կինը ձայն տվեց.
- Դուք Շաբլինսկի՞ն եք: Հենց այդպիսին էլ ձեզ պատկերացնում էի:
 - Ես,- ասում եմ,- գործուղման է:
 - «Սովետական Էստոնիայից» Շաբլինսկին պիտի գար:
 - Ինձ հանձնարարել են փոխարինել:
 - Պարզ է: Ելույթի տեքստը պատրաստ է:
 - Տե՞քստը: Կարծում էի... զգացմունքային ինպրովիզացիա է լինելու:
- Պատրաստվում էի էքսպրոմտի պասս բան ասել...
- Հրաշալի է: Բայց ինպրովիզացիայի տեքստը պիտի նախապես համաձայնեցնեք:
 - Կարո՞ղ եմ վաղը բերել:
 - Եղություն մի կրեք: Ահա Շաբլինսկու պատրաստած էքսպրոմտի տեքստը:
 - Հրաշալի է,- ասում եմ,- շնորհակալություն:
- Ծխախոտի թղթի երկու թերթ տվեցին: Կարդում եմ.
- «Ընկերնե՛ր: Ինչպե՛ս եմ նախանձում Իլվեսին: Այո՛, այո՛, մի՛ զարմացեք: Բարի նախանձի զգացումն է պատում ինձ: Ինչպիսի՛ բովանդակալից կյանք: Ի՛նչ ազդեցիկ արդյունքներ: Երագողի և մարտիկի ինչպիսի՛ նախանձելի փառք...»:
- Հետո գալիս էր ծառայությունների թվարկումը և ի վերջո՝ եզրափակումը.
- «Քնի՛ր, Հո՛ւբերտ Իլվես: Դու հազվադեպ էիր քունդ առնում: Քնի՛ր...»:

Այդ ամենը արտաբերելու մասին խոսք անգամ չէր կարող լինել: Թղթին ինչ ասես գրում եմ: Բայց՝ բարձրաձայն, մարդկանց առաջ...

Գիմեցի սեղանի մոտ նստած կնոջը.

– Կուզեի որոշ բաներ ավելացնել, իմր... Մի քիչ փոփոխել... Ես այսքան զգացմունքային չեմ...

– Հարկավոր է պահպանել հիմքը: Տեքստը հաստատված է...

– Հիմքը կպահպանեն:

– Ձեզ կենսագրական տվյալներ պետք կգան: Գրե՛ք:

Գրեցի:

– Ինքնահնար բաներ չպիտի լինեն:

– Գիտե՞ք,- ասում եմ,- ավելի լավ է ինքնահնար, քան՝ նրահնար:

– Ի՞նչ,- հարցրեց կինը:

– Լավ,- ասում եմ,- ամեն ինչ կարգին կլինի...

Հիմա մի քանի խոսք Շաբլինսկու մասին: Հայրը բռնադատվել էր:

Կենսաբան-պրոֆեսոր հորեղբայրը հիշատակվում է նշանավոր հուշերում:

Համարյա թե միակն է, ում մասին Նադեժդա Մանդելշտամը սիրով է հիշում

Միշտան մեծանում էր գորշ ճամբարային ավանում: Հանրահաշիվն ու

գեղագրությունը դասավանդում էին սովետական գիտության բուշլատավոր

երևելիները: Նրա կենսական պատկերացումներն այդպես ձևավորվեցին:

Կայուն ու խելամիտ տղա էր մեծանում: Խոսքերին չէր հավատում, վճռական էր

գործում: Շատ էր կարդում: Նրա մեջ զուգորդվում էին պոեզիայի հանդեպ

հետաքրքրությունն ու տեխնիկայի սերը: Գիպլոմ չունենալով՝ կոնստրուկտոր էր

աշխատում: Ընդունվեց համալսարան: Դարձավ արդյունաբերության ոլորտի

լրագրող: Պոեզիայի ու տեխնիկայի հիբրիդն այդուհետ նրա բնագավառն էր:

Նպատակին հասնելու համար նա պատրաստ էր ամեն ինչի: Օգտվում էր բոլոր

միջոցներից: Նպատակն ավելի ու ավելի մշուշոտ էր դառնում: Կյանքը

վերասերվել էր միջոցների ձեռքբերման: Բարու և չարի այլընտրանքը վերածվել

էր հաշողության և անհաշողության այլընտրանքի: Ակտիվ

կենսագործունեությունն արգելակել էր բարոյական աճը: Երբ մեզ ծանոթացրին,

արդեն տիպիկ ժուռնալիստ էր՝ իր երկվոյթյամբ ու ցինիզմով:

Ժուռնալիստների մասին հրաշալի է ասել Ֆորդը. «Ազնիվ ժուռնալիստը միայն

մի անգամ է ծախվում»: Բայցևայնպես այդ արտահայտությունը իդեալիստական

եմ համարում: Ժուռնալիստիկայում կան գնման կետեր, կոմիսիոն խանութներ և

նույնիսկ հնոտիքի շուկա: Այսինքն վերավաճառքը չի դադարում:

Կա կյանքը՝ սքանչելի, տառապալից, ողբերգականությամբ լեցուն: Եվ կա աշխատանքը, որ լավ է վարձատրվում: Աշխատանք՝ ուղղված մի ուրիշ, առավել հստակ, ողբերգականությունից գերծ, ներդաշնակ աշխարհի ստեղծմանը: Թղթի՛ վրա:

Նստած է ժուռնալիստն ու գրում է. «Փոթորկածին տասնինը թիվն էր...»: Մի պահ կտրվեց ու գոռում է գահլատար կնոջը. «Գարիկ Լերները երեք տուփ լուծվող սուրճ է խոստացել...»:

Կինը խոհանոցից՝ ի պատասխան. «Ո՞նց, Լերներին դեռ չեն նստեցրե՞լ... Տարօրինակ է...»:

Բայց գրչածայրն արդեն առաջ է սահում: Ասենք. «Եվս մի գաղտնիք կորզվեց բնությունից...»: Կամ, ասենք. «Նյու Յորքում շահպրակը չի բուրում...»:

Ժուռնալիստն ունի այն ամենը, որ գեղեցկացնում է արժանավոր տղամարդու կյանքը: Անկեղծությո՞ւն: Ժուռնալիստն անկեղծորեն լռում է այն, ինչ մտածում է: Ստեղծագործությո՞ւն: Ժուռնալիստն անվերջ ստեղծագործում է՝ ցանկալին իրականություն ներկայացնելով: Սե՞ր: Ժուռնալիստը քնքշորեն սիրում է այն, ինչ արժանի չէ սիրո...

Բայց շեղվեցինք:

Հեռուստատեսությունից գնացի Մարինայի մոտ: Մի ամբողջ տարի մեր միջև ինտելեկտուալ մտերմության պես մի բան էր կատարվում: Թշնամանքի ու անատակության երանգով:

Մարինան աշխատում էր մեր թերթի քարտուղարությունում: Աշխատանքից առաջ ու հետո նրան տիրում էին երեսնամյա չամուսնացած կնոջ հոռետեսությունն ու կոպտավուն շիտակությունը:

Մի ժամանակ Շաբլինսկու ընկերուհին էր եղել: Ինչպես և մեր խմբագրության մյուս աշխատակցուհիները: Ներառյալ՝ խլականջ կուսաշխատակից Սուդակովան, որը խպիպ ուներ: Միշան Սուդակովայի մասին ասում էր.

– Նրա վիզը իմ մեջ սեքսուալ բողոք է արթնացնում:

Բայցևայնպես ամսից ավելի խառնակվեց հետը:

Մեր բոլոր կանայք, առանց բացառության, վաղ թե ուշ գիջում էին նրա սիրահետումներին: Այդպիսի հաջողության գաղտնիքը երկար ժամանակ ինձ անհասկանալի էր մնում: Հետո հասկացա՝ բանն ինչ է: Շաբլինսկին խոցում էր դարպասումների միանշանակությամբ: Լիտվայից եկած պրակտիկանտուհուն,

օրինակ, ում հետ նոր-նոր էր ծանոթացել, հայտարարում էր.

– Ես ձեզ այնպես եմ սիրում, որ նույնիսկ ծախսերն ինձ չեն կանգնեցնի:

Մի անգամ նրան ասում եմ.

– Մի՛շկա, ես սուրբ չեմ: Բայց դու չորս տիրուհի ունես: Ծուտով Նոր տարի է: Հո չորսին էլ չե՞ս կարող հրավիրել:

– Ո՞ր հրավիրեմ,- հարցրեց Շաբլինսկին:

– Ասենք՝ ռեստորան: Կամ երեկույթի:

– Ինչի՞ չեմ կարող:

– Որովհետև սկանդալ կլինի:

– Բացառված չէ,- մտքի մեջ ընկավ նա:

– Եվ ի՞նչ:

Շաբլինսկին մտածեց, հառաչեց ու ասաց.

– Թե իմանայի՛ր՝ ինչ բարդ խնդիր է...

Մարինայից բաժանվել էր, որովհետև որոշել էր ամուսնանալ: Մարինան կնոջ դերում պիտանի չէր: Մոտ երեսուն տարեկան էր, կրկնում եմ, ծխող, չափազանց շատ բան գիտեր: Միշային հետարքրում էր ավանդական հրեական ամուսնության տարբերակը: Մաքուր աղջիկ՝ տնական հակումներով: Ինչ-որ մեկը ծանոթացրեց: Իսկապես՝ անուշիկ Ռոզոչկան, բեղիկներով: Ընթերցասեր է, խելքը տեղը: Հայրիկն առևտրի մեջ է...

Ռոզան աչքերը ճպճպացնելով կրկնում էր.

– Վա՛յ, ոնց ամուսնանամ: Ախր փորձ չունեմ...

– Որ՞ չունե՞ս,- քրքշում էր Շաբլինսկին:

Իսկ Մարինային լքեց: Եվ այստեղ հայտնվեցի ես: Խոհուն, բարեկիրթ, ազնիվ:

Եվ նա ինձ կարծես առաջին անգամ տեսավ: Առաջին անգամ գնահատեց:

Իմ առաքինությունները մի ուշագրավ հատկություն ունեն: Ծաղկում ու տեսանելի են դառնում միայն որևէ այլանդակության ֆոնին: Ահա և ինձ սիրում են լքված տիկնայք:

Սկզբում ժամերով Շաբլինսկու մասին էր խոսում.

– Գիտե՞ս, նա ախր ինձ յուրովի էր սիրում: Մի անգամ հանդիմանեցի. «Չե՛ս սիրում»: Ի՞նչ ես կարծում՝ ի՞նչ արեց: Վերցրեց շորս, պայուսակս ու կախեց...

– Ինչի՞ց,- հարցնում եմ:

– Ասովա՛ծ իմ... Գիշեր էր: Բացարձակ ինտիմ: Ես ասում եմ «Չես սիրում»: Իսկ նա վերցրեց շորս, պայուսակս ու կախեց: Էն բանից: Որ ապացուցի՛ ինչքան

ուժեղ է: Ու ինձ ինչքան է սիրում...

Եվ այսպես, հեռուստատեսությունից գնում եմ Մարինայի մոտ: Նրանց շենքը նորակառույցների շրջանում է, բնակեցված գործընկեր ժուռնալիստներով: Իջնում ես տրոլեյբուսից՝ պարապուտ է, հսկա շենքը ու ամեն պատուհանում՝ ծառայակից:

Բարձրացա չորրորդ հարկ, գանգը տալիս եմ: Եվ այստեղ հիշում եմ, որ հագիս Շաբլինսկու պիջակն է: Դուռը բացվեց: Մարինան գարնացած ինձ է նայում: Կարող է մտածում է՝ խանդից մորթել եմ Շաբլինսկուն ու գողացել նրա ապրանքը...

Կանայք հագուստի հարցում գերբնական հիշողություն ունեն: Կինս մի անգամ ինչ-որ մեկի մասին ասաց. «Դու, ախր, նրան ճանաչում ես: Լա՛վ ես ճանաչում: Անախորժ մարդ է, դարչնագույն քուղերով սև կոշիկներ է հագնում»:

Լավ մարդը միշտ դժվար է շփվում կանանց հետ: Իսկ ես լավ մարդ եմ: Հայտարարում եմ առանց անհարմար զգալու, որովհետև ի՛նչ մի հպարտանալու բան է: Լավ մարդուց համապատասխան վարք են ակնկալում: Բարձր պահանջներ են ներկայացնում: Նա քարշ է տալիս վեհանձնության, խելքի, ջանասիրության, խղճի, հումորի ամենօրյա տառապալից բեռը: Իսկ հետո լքում են հանուն ինչ-որ վերջացած տականքի: Եվ այդ տականքին ծիծաղելով պատմում լավ մարդու առաքինությունների մասին:

Կանայք իսկապես միայն սրիկաներին են սիրում, դա բոլո՛րը գիտեն: Բայց ամեն ոք չի կարող սրիկա լինել: Մի ծանոթ վալյուտչիկ ունեի՝ Ակուլան: Բահի կոթով էր կնոջը ծեծում: Նրա շանպունը նվիրեց սիրուհուն: Կատվին սպանեց: Կյանքում մի անգամ կնոջ համար լյարդութոքի երշիկով բուտերբրոդ էր պատրաստել: Կինն ամբողջ գիշեր լաց էր լինում խանդաղատանքից: Ինչ տարի նրան պահածո էր ուղարկում Մորդովիա: Սպասում էր...

Իսկ լավ մա՞րդը, ո՞ւմ է պետք՝ հարց է ծագում...

– Ի՞նչ է պատահել,- ասում է Մարինան՝ այդ զգեստափոխման մեջ տեսնելով ինչ-որ սեռական անարգանք: Ջգացումների ինչ-որ վիրավորական ու արատավոր փոխարինելիություն...

– Միշկայի պիջակն է,- ասում եմ,- ժամանակավոր, որ պատկառելի երևամ:

– Ուզում ես ինձ առաջարկությո՞ւն անել: (Մաղձոտ հումոր):

– Լուրջ մարդ լինեի՞ հաստա՛տ:

– Մի՛ վախեցի:

- Թաղման ժամանակ պիտի ելույթ ունենամ: Իվեսն է մահացել: Ճանաչո՞ւմ էիր:
- Իվե՞սը: Հեռուստատեսությունի՞ց: Սարսափելի՛ է... Հաց կերե՞լ ես:
- Չեմ հիշում: Իվեսին տեսած չկամ:
- Արգանակ ունե՞մ՝ կարկանդակով, ու բադ:
- Բե՛ր: Գնա՞մ խանութ:
- Ունեմ: Տակը մնացել է...

Գիտե՞մ էս բարեկիրթ տները: Սրբապատկերներ, ինքնատեղեր, զանազան Նեֆերտիտներ... Ինչ-որ բազմանշանակ խեցիներ... Լիքը գիրք ու բուրն էլ՝ նոփ-նոր... Իսկ օդի՝ տակը մնացել է: Միշտ տա՛կը: Ո՞ն ց են էդ մակարդակին պահում: Ու՛ որտեղի՞ց: Ո՞վ է բերել: Լրիվ չի՞ խմել: Ավելի կարևոր գործո՞վ է զբաղվել:

Խանդելու իրավունք չունեմ: Կի՛ն, ալիմենտներ... Երկար պատմություն է... Կոմպոզիցիան կփլվի...

- Օդին որտեղի՞ց,- հարցնում եմ:- Ո՞վ է եղել էստեղ:

Չեմ խանդում, իմ համար մեկ է: Համարյա մեկ է: Ուղղակի Էդպիսի խաղ ենք հորինել:

- Էդիկն էր եկել: Դեպրեսիայի մեջ է:

Նկատի ունի պոետ Բոգատիրյովին: Ձգձգված ազգանուն, ակնոց, խելագար քրքիշ: Տեսել եմ նրա բանաստեղծությունների գիրքը: «Բարու ներքնածի՞ց» էր, թե՛ «Սրտի կիտրոդ»: Էդ կարգի մի բան: Սպիտակ ոտանավոր: Գուցե և սխալվում եմ: Օրինակ, այսպիսի.

Մենք քայլում էինք կողք կողքի՝ ինչպես երկու արցունք,
Ու չէինք կարողանում միանալ...

Իսկ հետո նշվում էր. «Գիշեր, 21-22 դեկտեմբերի: Լենինգրադ-Տալլին ճեպրնթաց»:

- Նա միշտ դեպրեսիայի մեջ է: Աշխատանքային վիճակ: Իսկ Բուշի աշխատանքային վիճակը խումհարն է...
- Չար մի՛ լինի:
- Լա՛վ...
- Ուզո՞ւմ ես նայես օրագրիս մեջ ինչ են գրել: Քո վերաբերյալ:

Մարինան բերեց բալագոյն նոթատետրը: Կազմին ոսկետառ գրված էր.

«Տալլինի կուսակցական կոնֆերանսի պատվիրակին»:

– Էս մի կարդա: Էս էլ մի կարդա: Ա՛յ էս:

«Նա մարմնիս տոնն էր ու հոգուս հյուրը: Գիշեր, 19-20 օգոստոսի, 1975 թիվ»:

Կարդացի ու սարսուացի: Մենյակը լցվեց անտանելի տապով: Երկնագույն պատերը թեք սողացին վեր: Աչքիս առաջ պատկերներ լողացին: Հեղձուկի նուպան ինձ դռնից դուրս շարտեց: Շրշոցով քսվելով պաստառներին՝ սուրացի լողարան: Ձեռքերով հենվելով սառը հախճապակու եզրերին՝ կռացա լվացարանի վրա: Հետ տվի: Գլուխս խոթեցի ծորակի տակ: Սառցասառը ջուրը ծորաց մեջքիս:

Մարինան նրբանկատորեն սպասում էր միջանցքում: Հետո հարցրեց.

– Երեկ խմե՞լ ես:

– Վա՛խ, հանգիստ թող...

– Նայում ես՝ լացդ գալիս է, կործանվում է մարդը:

– Գիտե՞ս ինչ,- ասում եմ,- պարտվելը մեր պայմաններում գուցե ավելի արժանապատիվ է, քան հաղթելը:

– Դուրրդ գալիս է քեզ պակասավոր զգալը: Հիանում ես քո անհաջողություններով, ցուցամոլություն ես անում...

– Լիմոն ունե՞ս:

– Հիմա կբերեմ:

Նստել՝ լիմոն եմ ծամում: Դեմքիս արտահայտությունը՝ համապատասխան: Իսկ Մարինան իրենն է պնդում.

– Ճշմարիտ տաղանդը երբևէ ճանապարհ կհարթի իր համար: Վաղ թե ուշ կկայանա: Գրի՛, աշխատի՛ր, Ձգտի՛ր...

– Ձգտում եմ: Ու կարծես արդեն հասել եմ: Կենտկոմի մշակույթի գծով հրահանգիչը շշպոեց: Լսի՛, բա ո՞ր է էդ... Ասում էիր՝ տակը կա...

Մարինան ինչ-որ անհեթեթություն բերեց, արտասահմանյան շշով, երկու գավաթ: Միացրեց նվազարկիչը: Բնական է՝ Վիվալդի: Վաղուց արդեն գուգորդվում է խմելուն...

– Գիտե՞ս,- ասում եմ,- վաղուց էի նորմալ պայմաններ երազում:

– Ես քեզ ուզում եմ ուժեղ, պայծառ, նպատակասուլաց տեսնել:

– Դա նշանակում է նմանվել Շաբլինսկուն:

– Բոլորովի՛ն: Բնական եղիր:

– Ըստ երևույթին ինձ համար բնականը անբնական լինելն է:

- Ամեն ինչ բարդացնում ես: Օրինավոր մարդ լինելն էնքան էլ մեծ նվաճում չի:
- Գուցե փորձե՛ս:
- Կոպտելը պարտադիր չի:

Իսկապես, մտածում եմ, էս ինչ եմ անում... Գեղեցիկ կին: Հերիք է ձեռք պարզես: Պարզեցի: Անջատեցի երաժշտությունը: Շուտ տվի գավաթը...

Լսում եմ. «Մի՛շկա, մեռա՛»: Ու հագիվ լսելի կերկերուն գնզոց. Մարինան հեռավոր, ազատ, անտեսանելի, ավելորդ ձեռքով տեղը դրեց գավաթը...

- Միշկան,- ասում եմ,- գործուղման է:
- Ասովա՛ծ իմ...

Ամեն ինչ զգվեցրել էր, ու ես հեռացա: Ավելի ճիշտ՝ մնացի:

Առավոտյան ելույթիս տեքստը պատրաստ էր.

«Ընկերնե՛ր: Տխուր հանգամանքն է մեզ բերել այստեղ: Վախճանվել է Հուբերտ Իվկեսը, ականավոր կառավարիչ, կուսակցական, պարտքի մարդ...»: Հետո գալիս էր ծառայությունների թվարկումը: Աշխատանքային գրքույկի փոքր-ինչ գեղարվեստականացված տարբերակ: Եվ վերջապես՝ եզրափակումը. «Նրա հիշատակը կապրի մեր սրտերում...»:

Թուղթը ձեռքիս գնացի հեռուստատեսություն: Այնտեղ կարդացին ու ասում են.

- Մի քիչ վերացական է: Ասենք, դա նույնիսկ ավելի լավ է: Ի հակադրություն ավելի պաշտոնական ելույթների:

Չանգեցի խմբագրություն: Ասացին.

- Հուդարկավորման հանձնաժողովի տրամադրության տակ ես: Մինչև վաղը: Չա՛ն:

Հուդարկավորման հանձնաժողովում իրարանցում էր խմբագրության ծանոթ մթնոլորտը հիշեցնող իրարաանցում էր՝ կեղծ մտահոգությամբ ու բարձրագույն, տենդագին ստերջությամբ: Սանդղահարթակում, հրշեջ վահանակի մոտ ծխում էի: Այստեղ ինձ ձայն տվեց Բըկովերը: Ցանկացած խմբագրությունում այդպիսի տարօրինակ կերպար կա՝ հրեա, խելառ, խելացի: Ինչպես ուզածդ բնակավայրում՝ թաղի գիժը:

Բըկովերի ճակատագիրը բավական ուշագրավ է: Ռենեյցի ֆաբրիկատիրոջ կրտսեր որդին էր: Քենբրիջն էր ավարտել: Հետո բուրժուական Էստոնիան տապալվեց: Որպես առաջադեմ մտածողությամբ հրեա՝ Ֆիման

հեղափոխության կողմն էր: Ընդունվեց հանրապետական թերթի միջազգային քաժին: (Լեզուների ինացությունը պետք եկավ): Եվ ահա նրան պատասխանատու հանձնարարություն են տալիս: Չանգել Դիմիտրովին, Բուլղարիա: Շնորհավորանք պատվիրել Էստոնական սովետական հանրապետության հոբելյանի առթիվ: Բրկովերը գանգեց Սոֆիա: Խոսափողը վերցրեց Դիմիտրովի քարտուղարը:

– Տալլինն է խոսում,- հայտարարեց Բրկովերը՝ իր կարդացածությամբ հանդերձ հրեա մնալով: – Տալլինն է խոսում,- ասաց նա:

Ի պատասխան հնչեց.

– Թանկագին ընկեր Ստալին: Բուլղարիայի ազատատենչ ժողովուրդը ողջունում է ձեզ: Թույլ տվեք աշխատավորության անունից գեկուցել...

– Ես Ստալինը չեմ,- բարեհոգի ուղղեց Բրկովերը,- ես Բրկովերն եմ: Իսկ գանգահարում եմ այն առումով, որ լավ կլիներ մի կարճիկ շնորհավորանք կազմակերպելիք հոբելյանի առթիվ... Տառացիորեն մի քանի բառ...

Քառասուն րոպեից Բրկովերին ձերբակալեցին: Սրբապիղծ համադրության համար: Սրբությունն անարգելու համար: Ապուշության համար:

Դրանից հետո շատ ջրեր հոսեցին: Հետաքննություն, կարճատև ճամբար, ռազմաճակատ, որտեղ Բրկովերը ավագով ու մոխրաջրով կովի մսեղիք էր լվանում: («Ասում էիք՝ մարամաս լվա, ես էլ մարամաս եմ լվացել»): Վերջապես նա վերադարձավ: Աշխատանքի ընդունվեց ինչ-որ գրադարանում: Դիպլոմ չունեք (Քենթրիջը հաշիվ չի): Վճարում էին ութսուն ռուբլի: Իսկ այդ ընթացքում Բրկովերն ամուսնացել էր: Կինը շարունակ հիվանդ էր, բայց կանոնավոր ծննդաբերում էր: Աղքատ, վախեցած, կիսախելագար՝ Բրկովերն օրերով ցցվում էր խմբագրությունների միջանցքներում: Բացառիկ փուշ բովանդակությամբ գրոշանոց լուրեր էր գրում: ««Կալս» ֆաբրիկայի մոտ որմզդեղն են տեսել», «Պաշտոնաթող մայրի տանը ծաղկեց հսկա կակտուսը», «Տպագրվել է Գրիգորովիչի հերթական հատորը»: Եվ այսպես շարունակ: Բրկովերն ամեն օր գանգում էր ծննդատուն՝ եռորյակներ չե՞ն ծնվել: Ամեն ամիս լայն սպառման ապրանքանու նորույթների տեսություն էր գրում: Ամեն տարի տեղեկատվություն էր պատրաստում որսի սեզոնի բացման մասին: Բոլորս նրան սիրում էինք:

– Ողջո՛ւյն, Ֆի՛նա,- ասացի ես սրբապիղծորեն զվարթ ձայնով:

– Ի՛նչ դժբախտություն, ի՛նչ դժբախտություն,- պատասխանեց Բրկովերը:

– Ասում են՝ հանգուցյալը սրիկայի մե՞կն էր:

– Էն խոսքը չի, Էն խոսքը չի:

– Լսի՛, Ֆի՛մա,- ասում եմ,- գոնե մի անգամ փորձե՛լ ես մեջքդ շտկել: Խոսել ամբողջ ձայնով:

Բըկովերն այնպես նայեց, որ կարմրեցի:

– Գիտե՞ս ինչ կուզեի,- ասաց նա:- Կուզեի անտեսանելի դառնալ: Որ ընդհանրապես գոյություն չունենամ: Հաճույքով տեղս կփոխեի Իլվեսի հետ, քայց երեխաներ ունեմ: Երե՛քր: Ու ամեն մեկն իր կարիքն ունի:

– Ինչո՞ւ ես եկել:

– Չէի ուզում: Էսպես էի մտածում. ենթադրենք Բըկովերն է մահացել: Մի՞թե Իլվեսը կգար թաղելու: Երբե՛ք: Ուրեմն ես էլ չեմ գնա: Բայց կինս ասում է. «Ֆի՛մա, գնա: Բոլորը գալու են: Էնտեղ պետքական մարդիկ կլինեն...»:

– Իսկ ես պետքակա՞ն մարդ եմ:

– Էնքան էլ չէ: Բայց լավ մարդ ես:

Դուրս նայեց մի օրիորդ՝ սգո ժապավենը թևին:

– Ո՞վ է Էստեղ Շաբլինսկին:

– Ես,- ասում եմ:

– Գիտե՞ք ինչ, Իլվեսը դիարանում է: Կուկիկ հագցրել են, մուգ կապույտ կոստյում: Իսկ փողկապ չի եղել: Փողկապը հենց նոր գարմիկը բերեց: Բացի այդ, դարձածալին պետք է ամրացնել Ժուռնալիստների միության կրծքանշանը...

Ես փողկապով էի: Մի տարի առաջ ֆարցովչչիկ Ակուլան էր տվել: շենց ինքն էլ կապել էր ինչ-որ տարօրինակ եղանակով: Ա-յա Ֆրենկ Սինատրա: Այդ օրվանից հանգույցը չեմ քանդել: Այսպես էի անում. հանգույցը թուլացնելով՝ դանդաղ լայնացնում էի օղակը: Ծայրը դուրս էր մնում: շետո գգուշորեն հանում էի ճնոթված ականջներով գլուխս: Եվ հակառակը՝ նույն եղանակով...

– Վախենամ, որ չեմ կարողանա...

– Ես, ընդհանուր առմամբ, գիտեմ,- ասց Բըկովերը:

– Հրաշալի է,- ուրախացավ օրիորդը,- բեռնատարը ներքևում է: Վարորդն է ու հնչյունային օպերատոր Ալտմյաէն: Ահա փողկապն ու կրծքանշանը: Հանգույցային տեղափոխեք այստեղ: Այդ ընթացքում արդեն ամեն ինչ պատրաստ կլինի: Արարողությունը սկսվելու է ուղիղ երեքին: Հա՛, Ալտմյաէին էլ ասեք, որ ֆոնը պիտի ցայտուն լինի: Ինքը գիտի...

Մենք հագնվեցինք, մտանք վերելակ: Բըկովերն ասաց.

– Ահա և պետք եկա:

Ներքևում կանգնած էր փակ թափքով բեռնատարը: Հնչյունային օպերատոր Ալտմյաէն ննջում էր խցիկում:

– Բարև, Օ՛սկար,- ասում եմ, – նկատի ունեցի՝ ֆոնը ցայտուն պիտի լինի:

– Ի՞նչ ֆոն,- զարմացավ Ալտմյաէն:

– Դու գիտես:

– Ի՞նչ գիտեմ:

– Օրիորդը խնդրեց, որ ասեմ...

– Ի՞նչ օրիորդ:

– Լա՛վ,- ասում եմ,- քնի՛:

Բարձրացանք թափք: Բըկովերն ուրախացել էր.

– Լավ է, որ կարող եմ օգտակար լինել: Իվետը պետքական մարդ է:

– Ով է պետքական մա՞րդ,- ապշեցի ես:

– Կրտսեր Իվետը, որդին:

– Իսկ ինչո՞վ է զբաղվում:

– Աշխատում է պրոպագանդայի բաժնում:

– Նստի,- ասում եմ,- մոտ նստի, էստեղ էնքան էլ թափ չի տալիս:

– Ինձ ամեն տեղ նույն կերպ է թափ տալիս:

Ժամանակին ճամբարային պահնորդ էի: Կալանավորներին տեղափոխում էի ճիշտ այսպիսի մետաղյա ֆուրգոններով: Մեքենան կոչվում էր ավտոգակ:

Այնտեղ ընդհանուր «սալոնից» բացի նաև երկու նեղլիկ երկաթե պահարան կար:

Դրանց բաժակներ էինք ասում: Ներսում, արմունկներով ու ծնկներով պատերին սեղմված, մի մարդ էր տեղավորվում: Պահակախումբը դրսից էր: Երկաթե դռան

մեջ նեղ դիտանցք կար: Կալանավորներն այդ սարքն անվանում էին «Ես քեզ տեսնում եմ, դու ինձ՝ չէ»: Հանկարծ զգացի, թե ինչ անհարմար է երկաթե բաժակում գնալը: Բայց չէ՞ որ տասնվեց տարի է անցել...

Ֆուրգոնի մետաղյա տանիքին քավելով՝ խշաացին ճյուղերը: Ճոճվեցինք.

բեռնատարն արգելակեց: Դուրս եկանք: Ծառերի ետևում դեղնին էին տալիս դիահերձարանի պատերը: Դռանը, աջից, գանգի կոճակն էր: Չանգը տվեցի:

Վանդականախշ գոգնոցով մի տղամարդ բացեց: Ալտմյաէն հանեց

փաստաթղթերն ու ինչ-որ բան ասաց էստոներեն: Հերթապահը ձեռքի շարժումով մեզ ներս հրավիրեց:

– Ես չեմ գա,- ասաց Բըկովերը,- ուշքս կգնա:

- Ես էլ,- ասաց Ալտմյաէն,- հետո մղձավանջներ եմ տեսնելու:
 - Լա՛վ եք տեղավորվել,- ասում եմ,- գլխանց պիտի զգուշացնեիք:
 - Հույսս դու էիր: Մի չափսերիդ նայի՛...
 - Ես փողկապ կապել էլ չգիտեմ:
 - Կսովորեցնեմ,- ասաց Բըկովերը:- «Քենքրիջյան լոտոս» կսովորեցնեմ: Էստեղ կպարապես, Էնտեղ կիրագործես:
 - Ես կգայի,- ասաց Ալտմյաէն,- բայց շատ տպավորվող եմ: Եվ ընդհանրապես, հանգուցյալներին չեմ սիրում: Բա դո՞ւ:
 - Ուշքս գնում է նրանց համար,- ասում եմ:
 - Տես ու սովորի,- ասաց Բըկովերը:- Հայելային պատկեր է: Նեղը՝ Էստեղ, լայնը՝ Էստեղ: Երկու անգամ շրջում ենք: Ծայրը հանեցինք: Այ Էստեղ բռնում ենք ու կամաց ձգում: Տե՛ս: Սիրում է, չէ՞:
 - Ոչինչ,- ասում եմ:
 - «Քենքրիջյան լոտոսի» առավելությունն այն է, որ հեշտ է քանդվում: Հերիք է այս ծայրից ձգենք ու՛ վերջ:
 - Իվկեսը շատ կուրախանա,- ասաց Ալպմյաէն:
 - Հասկացա՞ր՝ ոնց է արվում:
 - Կարծես թե՛ հա,- ասում եմ:
 - Փորձի՛:
- Բըկովերը պատրաստակամությամբ դեմ արեց թորշոմած վիզը, որին չորս տեղ սպեղանի էր կպցրած:
- Լա՛վ,- ասում եմ,- չեմ մոռանա:
- Դիարանում ցուրտ էր, ու ձայները խուլ արձագանքում էին: Դարչնագույն պատեր, ցեմենտ, ՀՕՊ վահանակ, մարտականորեն կարմիր կրակմարիչ:
- Սա է,- ցույց տվեց հերթապահը:
- Պատուհանի մոտ, ալ կարմիր կտավով պատած պատվանդանին դագաղն էր: Ոչ թե սովորական դարչնագույն (չիրկիզվող պահարանի գույնի), այլ՝ սև, փայլաթիթեղե եզրակարերով:
- Իվկեսը կատարելապես մեռած էր թվում: Անկենդան, կաղապարվածքի պես: Փողկապը ցույց տվի հերթապահին: Պարզվեց, որ նա կարգին ոռուսերեն է խոսում:
- Ես բարձրացնեմ, դուք ձգեք:
- Ձեռքերը միացրած՝ նա բարձրացրեց մարմինը, ինչպես գերանն են

բարձրացնում: Հետո՝ մեր ձեռքերի թնշուկն ու իրարանցումը... «Էսպե՛ս... մի քիչ է՛լ...»: Ցցված օձիք, ճնոթված թղթե ժանյակներ...

– Օ՛րբեյ,- հանգուցյալի մազերը շտկելով՝ ասաց հերթապահը:

Հանեցի կրծքանշանն ու ամրացրի մուգ շեվյոտե դարձածալին: Հերթապահը բերեց վեց հեղույսներով կափարիչը: Հարմարեցրինք, ձգեցինք, պտտեցինք:

– Տղերքին կանչեմ:

Մտան Ալտմյաէն ու Բըկովերը: Ֆիման աչքերը պինդ փակել էր: Ալտմյաէն գունատ ժպտում էր: Հանեցինք դագաղն ու զզվելի ճոնչոցով հրեցինք թափքը: Ալտմյաէն նստեց խցիկում: Բըկովերն ամբողջ ճանապարհին լուռ էր: Իսկ երբ մոտենում էինք, փիլիսոփայորեն ասաց.

– Ապրեց, ապրեց մարդը ու մեռավ:

– Ուրիշ ի՞նչ էիր ուզում,- ասում եմ:

Ժողովուրդը հավաքվել էր նախասրահում: Խոսում էին շշուկով: Պատերին աչքի էին ընկնում «Մոլորակի պատանեկությունը» լուսանկարչական ցուցահանդեսի ցուցանմուշները:

Դուրս եկավ թևկապով անծանոթ մի տղամարդ ու բարձրաձայն հայտարարեց.

– Կարելի է ծխել:

Այդ փոքրիկ մարդասիրական ապօրինությունը գոհացրեց վշտացյալներին:

Բազմության մեջ անաղմուկ շրջում էին կարգադրիչները: Ոչ մեկին չէի ճանաչում: Ըստ երևույթին թաղման ծիսակատարությունները խախտում են սովորական հիերարխիկ համակարգը: Անանուն մարդիկ են հայտնվում:

Նրանցից, որ պատրաստ են կամավոր զբաղվել այդ գործով:

Մոտեցա կարգադրիչին.

– Դագաղը բերեցինք:

– Իսկ մալուխ վերցրի՞ք:

– Մալո՞ւխ: Առաջին անգամ եմ լսում:

– Լավ,- ասաց նա, կարծես վրիպումս աննշան լիներ: Հետո, վշտահարությունը պահպանելով՝ բարձրացրեց ձայնը:- Մեքենա նստենք, ընկերներ՛ր:

Երկու կին, ուշացած ու հապճեպ, եղևնու ճյուղեր էին փրում հատակին:

– Կարծես թե էլ պետք չենք,- ասաց Ալտմյաէն:

– Ինձ հանձնարարված է ելույթ ունենալ:

– Վերջում ես խոսելու: Սկզբում ելույթ կունենան Կենտկոմի ընկերները: Հետո

արդեն՝ ով չալարեց: Բոլոր ցանկացողները:

– Ի՞նչ է նշանակում՝ բոլոր ցանկացողները: Ինձ հանձնարարված է: Ու տեքստն էլ՝ մակագրված:

– Բնականաբար: Քեզ հանձնարարված է ցանկացող լինել: Տուցակը տեսել են: Ութերորդն ես: Լեմբիտից հետո: Նա ուզում է, որ բոլորը երգեն: Էդպիսի երգ կա՝ «Կոունկներ»: «Երբեմն թվում է՝ զինվորները...»: Եվ այլն, և այլն: Եվ ահա Լեմբիտն առաջարկում է երգել ի պատիվ Իլվեսի:

– Բայց ո՞վ կերգի: Էն էլ էս ցրտին:

– Բոլորը: Այ կտեսնե՛ս:

– Դու, օրինակ, երգելո՞ւ ես:

– Չէ,- ասաց Ալտմյաէն:

– Իսկ դո՞ւ,- հարցրի Բրկովերին:

– Պետք լինի՝ կերգեն,- պատասխանեց Ֆիման...

Ժողովուրդը շարժվեց դեպի ելքը: Շատերը ծաղկեպսակներ էին տանում, ծաղկեփնջեր ու թաղարով ծաղիկներ: Մուտքի մոտ կանգնել էր վեց ավտոբուս ու մեր ֆուրգոնը: Մոտեցավ կարգադրիչը.

– Ընկեր Շաբլինսկի՞:

– Նա գործուղման է:

– Բայց դուք «Մովետական Էստոնիայից» եք, չէ՞:

– Հա: Ինձ հանձնարարել են...

– Աճյունը դո՞ւք եք բերել:

– Մենք՝ երեքով:

– Այստեղից էլ կուղեկցեք: Կգնաք հատուկ մեքենայով: Իսկ սա՝ որ չմրսեք:

Նա ինձ մի ղլղլացող ծրար տվեց: Քողարկված հոնորար: Մի կում՝ գրոհից

առաջ: Շփոթվեցի, բայց՝ անխուս: Ծրարը խցկեցի գրպանս: Պատմեցի

Բրկովերին ու Ալտմյաէին: Մտանք բուֆետ, բաժակներ խնդրեցինք: Ալտմյաէն

երեք բուտերբրոդ առավ: Նախասրահը դատարկվել էր: Եղևնու ճյուղերը սևին

էին տալիս փայլուն դեղին հատակին: Մոտեցանք ֆուրգոնին: Վարորդն ասաց.

– Խցիկում տեղ կա:

– Ոչինչ,- ասում է Ալտմյաէն:

– «Պատիկը» տա՞նք իրան,- շշուկով հարցրի ես:

– Երբե՛ք, կյանքո՛ւմ,- կտրեց Բրկովերը:

Դագաղը նախկին տեղում էր: Որոշ ժամանակ նստել էինք կիսախավարում:
Շարժիչն աշխատեց: Ալտոնյալն բուտերբրոդները դրեց դագաղի կափարիչին:
Ես հանեցի խմիչքը: Ֆիման ատամներով պոկեց թիթեղյա անհովհար

կափարիչը: Բաժակներն անաղմուկ գնգացին: Մեքենան շարժվեց:

– Ողորմի՛, - տխուր ասաց Բրկովերը:

Ալտոնյալն մի պահ կորցրեց իրեն ու գոչեց.

– Լա՛վ է:
Խմեցինք, շշերը խցկեցինք նստարանի տակ: Թուղթը շարտեցինք պատուհանից:

– Բաժակները պետք է վերադարձնել,- ասում եմ:

– Դեռ պետք կգան,- նկատեց Բրկովերը:

Ֆուրգոնը ուղանցում ցնցվեց:

– Նշանակետի մոտ ենք,- ասաց Բրկովերը:

Ձայնի մեջ կյանքի ունայնության երանգներ լսվեցին:

Լիննամետասա գերեզմանատունը բլուրների վրա է, սոճիներ են այնտեղ ու մամռապատ տպավորիչ գլաքարեր: Նայելով այդ դեկորատիվ քարերին՝ լրագրողները կշտապեն ասել. «Սառցաշրջանի մնացորդներն են»: Կարծես քարացել ու լավ հիշում են նախապատմական ժամանակները:

Այստեղ ամեն ինչ համապատասխանում է անմահության և անդորրի գաղափարին: Վաղնջական ամրոցի ավերակների պես հատնել են բլուրները: Հեռվում մոնչում է անտեսանելի ծովը: Սոճիները սաղարթներն են ճոճում: Նրանց դեղնավուն համաշար բների կեղևը թեփուկոտ է:

Ոչ մի հայտարարություն, ցուցապաստառ, կրպակ ու աղբարկղ: Ջրի և քարի հանդիսավոր դաշինք: Լռությո՛ւն:

Մենք դուրս եկանք գերեզմանատան գլխավոր ծառուղին, որ հատված էր սոճիների ստվերներով: Վարորդն արգելակեց: Բացվեց երկաթյա դուռը: Մեր ետևից ավտոբուսների շարասյունն էր: Կարգադրիչը մոտեցավ.

– Քանի՞ հոգի եք:

– Երեք,- ասում եմ:

– Երեքն էլ է պետք:

Հասկացա, որ դագաղը դեռ մեր քաշելիքն է:

Ավտոբուսի մոտ խմբվել էին մարդիկ՝ ծաղկեպսակներով ու ծաղկեփնջերով:

Անսպասելի դրդաց երաժշտությունը: Առաջին հգոր ակորդն ուղեկցվեց

արձագանքով: Մեզ միացան երեք ամրակազմ տղաներ: Երիտասարդական թերթի արտահաստիքայինները: Նրանցից մեկի հետ հաճախ պինգ-պոնգ էի խաղում: Դագաղը հանեցինք: Հետո շրջվեցինք ու տեղ գրավեցինք շարասյան գլխամասում: Հնչեց Շոպենի թաղման քայլերգը: Ծանր բեռան տակ դանդաղ քայլերը տատապանք է: Հոգնել էի: Ձեռք փոխելն անհնար էր:

Բըկովերը հանկարծ խեղդված ձայնով ասաց.

– Ծա՛նր է, սողո՛ւնը...

– Արագ գնանք,- ասում եմ:

Մի քիչ արագացրինք: Նվագախումբն էլ արագացրեց: Ավելի՛ արագ: Գնում ենք: Բըկովերն ասում է.

– Հիմա կգցեմ:

Եվ՝ ավելի բարձր.

– Փոխարինեք մեզ, ընկերներ՛ր... Այո՛:

Նրան փոխարինեց ռադիոմեկնաբան Օյան:

Ծառուղու վերջին սևին էր տալիս ուղղանկյուն գերեզմանափոսը: Կողքին թարմ հողի բլրակն էր: Երաժիշտները շարվել էին կիսաշրջանաձև: Սպասելով դադարի՝ իջեցրինք դագաղը: Հավաքվածները շրջապատեցին գերեզմանը: Կարգադրիչն ու օգնականները հանեցին դագաղի կափարիչը: Համոզվեցի, որ փողկապը տեղում է ու քաշվեցի ծառերի տակ: Հեռուստատեսության տղերքն սկսեցին սարքավորումները տեղադրել: Լամպերի վառ լույսն անհարկի էր թվում: Խոտերի մեջ սևին էին տալիս լարերը: Մոտեցան Բըկովերն ու Ալտմյաէն: Ըստ երևույթին օդին միավորել էր մեզ: Ծխեցինք: Կարգադրիչը լռություն պահանջեց: Խոսեց առաջին հոնտորը՝ վելվետե նոփ-նոր գլխարկը ձեռքին: Չէի լսում: Հետո էլի խոսողներ եղան: Լսվում էին հեռուստատեսության ջահելների առույգ փոխկանչերը:

– Ուղիղ հեռարձակում է,- ասաց Բըկովերը: Հետո ավելացրեց:- Անձամբ ինձ շան պես կթաղեն:

– Էպիդկայանը թույլ չի տա,- արձագանքեց Ալտմյաէն:- Դեպի մահ ճանապարհը սալարկված է անբովանդակ տեղեկատվությամբ:

– Լավ էլ բովանդակալից է,- բորբոքվեց Բըկովերը:

Խոսքը տվեցին «Ըխտու լեխտ» թերթի ինչ-որ պատասխանատու աշխատակցի:

Մի արտահայտություն որսացի. «Նրա պապն ու հայրը պայքարել են

Էստոնական ինքնակալության դեմ»:

- Է՛ս ինչ էր,- ապշեց Ալտմյաէն:- Էստոնիայում ինքնակալություն չի եղել:
- Ցարիզմի դեմ, էլի՛,- ասաց Բրկովերը:
- Էստոնական ցարիզմ էլ չի եղել: Եղել է ռուսական ցարիզմ:
- Այ հրեական ցարիզմ իսկապես չի եղել,- նկատեց Ֆիման,- ինչ որ չի եղել՝ չի եղել:
- Մոտեցավ կարգադրիչը:
- Դուք Շաբլինսկի՞ն եք:
- Նա գործուղման է:
- Ախ, հա՛... Պատրա՞ստ եք: Էս չէ, մյուսը դուք եք...
- Ալտմյաէն ծխախոտ հանեց: Վառիչը չէր աշխատում. բենգինը վերջացել էր: Բրկովերը գնաց լուցկի բերի: Մի բոպեից հետ եկավ ոտների ծայրերին ու ձեռքերը թափահարելով՝ ասաց.
- Հիմա ծիծաղից կմեռնեք: Էս Իվեսը չի:
- Ծխախոտն ընկավ Ալտմյաէի բերանից:
- Ո՞նց թե,- հարցրի ես:
- Իվեսը չի: Ուրիշ մարդ է: Ավելի ճիշտ՝ հանգուցյալ...
- Ֆի՛մա, հասկանո՞ւմ ես ինչ ես ասում:
- Ասում եմ քեզ՝ Իվեսը չի: Նույնիսկ նման չի: Ի՞նչ է, Իվեսին չե՞մ ճանաչում:
- Գուցե սադրա՞նք է,- ասաց Ալտմյաէն:
- Երևի շփոթել ես:
- Հերթապահն է շփոթել: Ես Իվեսին տեսած չկամ: Մի բան պիտի արվի,- ասում եմ:
- Է՛լ ինչ կուզեիր,- ասաց Բրկովերը,- բա ուղիղ հեռարձակո՞ւմը:
- Բայց էս հեջ բանի նման չի:
- Գնամ նայեմ,- ասաց Ալտմյաէն:
- Գնաց, վերադարձավ, ասում է.
- Իսկապես՝ Իվեսը չի: Բայց նմանություն կա...
- Բա հարազատներն ու մերձավորները,- հարցնում եմ:
- Իվեսը, ճիշտը որ խոսենք, հարազատներ ու մերձավորներ չունի,- ասաց Ալտմյաէն,- անկեղծ ասած, նրան չէին սիրում:
- Բա ասում էին՝ տղա՛ն, զարմի՛կը...
- Քեզ դիր նրանց տեղը: Հեռուստահաղորդումը գնում է: Եվ ընդհանրապես՝ պատասխանատու միջոցառում...

Գերեզմանի մոտ սկսեցին երգել: Առանձնանում էր կենցաղի բաժնի Լյուբա Տորշինայի սուր դիսկանտը: Այստեղ կարգադրիչը գլխի շարժումով կանչեց ինձ: Մոտեցա գերեզմանին: Վերջապես երգեցողությունը դադարեց:

– Հրաժեշտի խոսք ունի...

Հասկանալի է՝ սխալ ասաց ազգանունս.

– Հրաժեշտի խոսք ունի ընկեր Դոլմատովը:

Ով ասես չեմ եղել կյանքում՝ է՛լ Դոկլադով, է՛լ Չապլատով...

Գնացի դեպի գերեզմանը: Փոսում ջուր էր հավաքվել ու ճերմակին էին տալիս կտրտված արմատները: Կողքին, հատուկ իշտանուկի վրա դրված դագաղը ստվեր էր գցել: Անհայտ հանգուցյալը թաղվել էր ծաղիկների մեջ: Մի կտոր դեմք որբացած նայում էր խոլորձի ու գլադիոլուսների ճերմակ փրփուրից: Վրիպած անունով հանգուցյալն իր էր թվում: Տեսա՝ սոճիներն ինչպես են իրենց վրա կրում կապույտ վրանի գմբեթը: Ասես հեռուստաէկրանին՝ թռան-անցան արջնագռավները: Եկեղեցու կուրացուցիչ դեղին գմբեթաձողը, հառնելով Մուստմյաէի տների վրա, ընդգծում էր նրանց տխուր, գորշավուն սովորականությունը: Գերեզմանը շրջապատել էին մուգ վերարկուներով անձանոթ մարդիկ: Չգացի ծաղիկների ու փշատերևի խեղդուկ հոտը: Անհարմարավետ նաշի կողերը սեղմում էին ուսերս: Թափված թերթիկները խուտուտ էին տալիս կրծքիս ծալած ձեռքերս: Գլխավերևս իրար էր անցել հեռուստաթղթակիցը: Հեռավոր, ինքնահիացման երանգով ձայն էր լսվում.

«...Ես չեի ճանաչում այս մարդուն: Նրա հոգին, մղումները, տոկունությունը, արիությունը, հիասթափություններն ու հույսերը: Չեմ հավատում, որ ճշմարտությունը նրան տրվում էր առանց որոնման: Չեմ կարծում, թե մարող հայացքը բացահայտել է խելահեղ կյանքի, տեսանելի խորամանկությունների, անհաղթանակ հաղթահանդեսների և անվիշտ պարտության սահմանաչափը: Հանոզված չեմ, որ հասկացել է, թե ուր ենք գնում և որն է ուրախալին ու արժեքավորը մեր ջղածիզ նահանջի մեջ: Բայցևայնպես, նա այստեղ է... սեփական ընտրությանբ...»:

Ուժգնացող քրթմնշոց էի լսում: Խուլ ձայնարկումներից բաղադրվում էր. «Էս ի՞նչ է խոսում...»: Մեկը քաշեց թևս: Ուսս թափ տվի: Շարունակեցի ավելի արագ. «...Ինչի՞ մասին եմ մտածում այս շիրմի առջև: Մարդկային հոգու գաղտնիքների

մասին: Մահվան ու հոգեկան վշտի հաղթահարման մասին: Կեցության օրենքների, որ ծնունդ են առել հազարամյակների խորքում և կապրեն, քանի չի մարել արեգակը...»:

Ինչ-որ մեկն ինձ հետ քաշեց:

– Չհասկացա,- ասաց Ալտմյաէն,- ի՞նչ նկատի ունեիր:

– Ես էլ չհասկացա,- ասում եմ,- շուրջս ինչ-որ քառս է:

– Ես ամեն ինչ պարզեցի,- ասաց Բրկովերը: Դենքը ողողվել էր գաղտնիքին թաքուն հաղորդվելու խորամանկ լույսով:- Մա ձկնորսական կոլխոզի հաշվապահն է՝ Գասպյը: Իվեսին որպես Գասպյ հիմա թաղում են Մերիվյալյայի գերեզմանատանը: Այնտեղ ահավոր սկանդալ է: Հենց նոր գանգեցին... Ընտանիքը հիստերիայի մեջ է... Որոշվել է թաղել ինչպես որ կա...

– Երևի վաղը կամ էս իրիկուն տապանաքարերը կփոխեն,- ասաց Ալտմյաէն:

– Ոչ մի դեպքում,- առարկեց Բրկովերը:- Իվեսը նոմենկլատուրային աշխատող է: Պիտի թաղված լինի արտոնյալ գերեզմանոցում: Անխախտ կարգ կա: Գիշերը դազաղները կփոխեն...

Ես հանկարծ կորցրի իրականության զգացումը: Բացված աշխարհում հեռանկար չկար: Ապագան լեռնացել էր թիկունքում: Ապրվածը ծածկել էր հորիզոնը: Ինձ սկսեց թվալ, որ ներդաշնակությունը բանաստեղծներն են հորինել՝ ցանկանալով հուզել մարդկանց սրտերը...

– Գնա՛նք,- ասաց Բրկովերը,- պետք է տեղ գբաղեցնել ավտոբուսում: Թե չէ ստիպված էլի երկաթե արկղն ենք մտնելու...